

УДК 378.014:130.122

DOI:10.34142/nc.2025.1.23

Інтелігентність випускника в системі завдань вищої школи

*Андрій Кіпенський,
Олександр Пономарьов*

Аналіз структури практично кожного суспільства дозволяє виокремити в ній специфічний відносно тонкий соціальний прошарок. Людей, що належать до нього, на відміну більшості соціуму, характеризує високий духовно-культурний рівень, творчість і почуття відповідальності за долю цього соціуму. Цим людям властиве чітко виражене прагнення активно поширювати ці якості серед інших людей, підвищувати культурний рівень соціуму, сприяти науково-технічному і соціальному прогресу. Представники цього прошарку утворюють інтелігенцію, а вони самі є інтелігентами.

Людина як суспільна істота може існувати, діяти і успішно розвиватися лише за умови її участі у спільній з іншими людьми діяльності та дотримання певних норм і правил, прийнятих в даному суспільстві. Однак біологічна природа людини зумовлює широке розмаїття її життєвих цілей, цінностей та інтересів, її психологічних характеристик. Це розмаїття може призводити до суперечностей

і навіть до конфліктів, які ускладнюють взаємовідносини та взаєморозуміння між учасниками спільної діяльності, негативно позначаються на самій цій діяльності та на її результатах. Однією з істотних причин таких явищ виступає недостатній рівень розвитку культури та інтелігентності людей. Ось чому в системі завдань вищої школи істотне місце посідає формування інтелігентності майбутніх фахівців.

Необхідність належного виконання цього важливого завдання вимагає аналізу самого поняття інтелігентності як специфічної педагогічної категорії. Виступаючи важливою особистісною характеристикою людини, інтелігентність посідає істотне місце у просторі життєвих цілей і цінностей, прагнень та інтересів, потреб та ідеалів людини і соціуму. Ці вектори можуть взаємодіяти між собою як сприяючи один одному, так і конкуруючи один з одним. При цьому визначальний сенс педагогічної діяльності повинен активно і цілеспрямовано забезпечувати професійну підготовку фахівців

у відповідності з потребами соціуму. В той же час маємо виходити з того, що і якість діяльності фахівця, і його взаємовідносини з іншими людьми істотною мірою визначаються рівнем розвитку його інтелігентності. А визначальною умовою цього рівня виступає інтелігентність педагога.

Надзвичайна складність та суперечливість процесів сучасного етапу суспільного розвитку пов'язана з їх турбулентністю та нелінійним характером. За таких умов, як це уявляється на перший погляд, перебіг подій у соціумі як прояв його розвитку мало залежить від людей. Дійсно, стихійні лиха і пандемії, кліматичні зміни та інші природні явища, що звичайно носять незворотній характер, відбуваються переважно без участі людей і мають об'єктивну природу. Однак існують, на жаль, ще й такі події та обставини, суб'єктивна природа яких істотною мірою проявляється в діях злочинного характеру певної людини чи групи людей. Це різного роду конфлікти, війни, терористичні акти, техногенні катастрофи тощо.

Небезпечність як подібних подій, так і їхніх ініціаторів цілком очевидна. Навіть не звертаючись до давньої історії, наведемо приклади, що стосуються останніх десятиліть. Це і афганський Талібан, і палестинський радикальний рух ХАМАС та ідеологія Ірану, які заперечують навіть саме право Ізраїлю на існування, і агресивна політика Північної Кореї. Але і серед цих угруповань та їхніх керівників чи ідеологів виділяється зловісна фігура В.В. Путіна. На совісті цього фюрера принаймні дві чеченські війни і агресія проти Грузії. Але апофеозом стало неспровоковане повномасштабне вторгнення в Україну. Тисячі загиблих, в тому числі цивільних громадян і дітей, велетенські руйнування житла, закладів освіти та охорони здоров'я, об'єктів культури та суспільної інфраструктури і навіть релігійних споруд, включаючи церкви московського патріархату.

При цьому дивує практично тотальна підтримка росіянами агресивної полі-

тики влади. Де ж їхня інтелігенція, де її гуманістичні цінності? Такі запитання виводять нас на аналіз діяльності освіти, насамперед вищої школи, з формування і розвитку інтелігентності, гуманістичної системи життєвих цінностей і соціокультурного простору взагалі. Проблеми розвитку інтелігентності і культури та прищеплення студентам рис і якостей справжніх інтелігентів мають розглядатися в системі найважливіших завдань феномену освіти. Однак для успішного розв'язання цих проблем необхідно уточнити сенс і самого поняття інтелігентності та його роль і призначення.

Сенс феномену інтелігентності через поняття інтелігенції розкривають автори філософського словника соціальних термінів. За їхніми словами, це «соціальний прошарок суспільства, конгломерат людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікованою, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві» [6, с.337–338]. При цьому вчені, аналізуючи специфіку інтересів інтелігенції та особливості їхнього прояву, вважають її як сукупність освічених людей і підкреслюють таку її характеристику, як неоднорідність структури. Автори дотепно підкреслюють, що вона об'єднує людей різних рівнів — «від програмістів комп'ютерних систем до духовних лідерів держави». Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що у структурі інтелігенції можна виокремити представників як різних сфер суспільного життя і різних професій, так і людей різного рівня освіти.

В той же час, В. Кремень підкреслює, що «інтелігент — це не лише представник інтелектуальної діяльності, а людина високої ідеї, яка присвятила себе турботам про *суспільну справу, служінню правді, істині, справедливості*» [4, с. 4]. При цьому вчений прагне розмежувати сенс понять «інтелігент» та «інтелектуал». Останнє, до речі, часто розглядається як альтернативне поняттю інтелігента. Хибність такого погляду можна обґрунтувати, з одного боку, більш слабким характе-

ром взаємодії між інтелектуалами як представниками різних сфер діяльності. По-друге, їх частіш за все порівняно менше турбують проблеми народу і держави, занепаду моралі чи необхідності зростання рівня духовності й культури.

Визначальна роль освіти у формуванні й розвитку феномену інтелігентності та прищеплення студентам рис і якостей інтелігентності вимагає високого рівня інтелігентності педагогів. Як ми вже писали раніше, «оскільки формування і розвиток інтелігентності людини здійснюється переважно в системі освіти, а важливість і актуальність цієї проблеми істотно посилюються, її з повним правом можна віднести до завдань педагогіки XXI століття» [2, с.197]. Дійсно ефективне виконання цього завдання має передбачати розробку і цільове використання цілісної системи інноваційних педагогічних технологій. Сама ж системність здійснення завдання полягає у цільовій спрямованості й узгодженості всіх напрямків педагогічної діяльності: навчальної, виховної та організаційної роботи, наукових досліджень і методичного забезпечення. Адже кожен з компонентів педагогічної діяльності при належному його використанні сприяє розвитку інтелігентності студентів.

Крім наведеної умови освітньої діяльності має охоплювати як аудиторні заняття, так і позааудиторну роботу. При цьому навчальну роботу педагогів слід гармонійно поєднувати з цілями і характером навчально-пізнавальної діяльності студентів. Для формування інтелігентності вкрай важливо також забезпечити методичну і логіко-методологічну цілісність викладання професійних, фундаментальних, гуманітарних і світоглядно-методологічних дисциплін. Саме така стратегія організації освітнього процесу розроблена і послідовно впроваджується в освітній процес Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет». Вона впливає з чіткого розуміння

необхідності підготовки не просто висококомпетентних фахівців, а й справжніх інтелігентів, національної гуманітарно-технічної еліти.

Ця стратегія передбачає таку організацію освітнього процесу, яка забезпечує для студентів інженерних спеціальностей разом з високим рівнем їхньої професійної підготовки і належну гуманітарну та загальнокультурну підготовку. З цією метою кожен викладач повинен уміти зацікавити студентів не лише змістом, але й характером подання навчального матеріалу, регулярно оновлюючи його відповідно до досягнень науково-технічного, технологічного та соціального прогресу. Водночас для студентів соціальних та гуманітарних спеціальностей сама атмосфера технічного університету сприяє знайомству з технікою і технологіями. Як приклад, можна навести практику діяльності кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна з підготовки і викладання низки дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Серед них «Психологія лідерства», «Психологія лідерства в освіті» та «Психологія лідерства в бізнесі», «Філософія управління» тощо. Вони викликають інтерес у студентів і стимулюють їхні дослідження у цих сферах знань, участь у конференціях та публікації результатів своїх досліджень.

З цих позицій вважаємо не випадковим, як В. Бабаєв та В. Корженко наголошують на тому, що «сучасний етап розвитку суспільства суттєво підвищує вимоги до рівня знань студентської молоді у галузі соціально-гуманітарної підготовки, а оволодіння конкретно-науковими знаннями є необхідною умовою підвищення рівня освіченості та культури майбутнього фахівця будь-якого профілю, якщо ці знання спираються на систему філософсько-світоглядних ідей та цінностей особистості» [1, с. 16]. Такий підхід не тільки активно сприяє підвищенню рівня загальної і професійної культури цього фахівця, але й визначенню її місця в загальній структурі його професійної і

соціальної компетентності. Він допомагає й розвитку інтелігентності фахівця та його лідерських якостей, сприяє його всебічному особистісному розвитку як дійсно гідного представника національної гуманітарно-технічної еліти. Такий розвиток стає надійною передумовою життєвого і професійного успіху фахівця та його високого авторитету у професійному середовищі та в його референтній аудиторії. Активна життєва позиція і цілеспрямоване здійснення завдань і функцій професіонала та інтелігента стають важливою передумовою його ефективної творчої самореалізації. Її метою та змістом постає цілісність тріади «еліта — лідерство — інтелігентність», яка збагачує професіоналізм фахівця та якість і ефективність його діяльності, забезпечує повноту його життя.

На наше глибоке переконання, «інтелігентність еліти і лідерів відіграє надзвичайно важливу роль не тільки для самих її носіїв та їхніх прихильників. Вже за самою своєю природою вона відіграє істотну роль у формуванні і становленні духовності й соціокультурного простору, моральності й справедливості, у затвердженні в суспільній свідомості норм доброзичливості і гуманістичних цінностей» [3, с. 149]. Слід підкреслити, що вкрай важливим виступає також уміння і прагнення лідера-інтелігента активно боротися з різними негативними проявами в діяльності й поведінці людей та у їхніх взаємовідносинах. Йдеться про корупцію та інші порушення норм моралі і права, про ворожість та агресивність, відсутність толерантності, безкультур'я та безвідповідальності тощо.

Формування і безперервний розвиток рівня інтелігентності студентів як майбутніх фахівців і керівників-лідерів значною мірою відбувається завдяки чіткій системі позааудиторних заходів. Вона починається з подання детальної інформації для вступників про Інститут соціально-гуманітарних технологій та його кафедри і спеціальності в соціальних мережах. Наступним важливим заходом

виступає цікава й емоційно приваблива традиційна церемонія посвяти у студенти. Система виховання включає екскурсії до музею університету й територією університету, екскурсії по цікавим місцям Харкова і області, вечора відпочинку і професійні свята. Сьогодні, на жаль, варварські обстріли та бомбардування агресором нашого міста істотно ускладнили, а то і взагалі унеможливили проведення багатьох заходів.

Успішна реалізація завдань освітнього процесу з формування і розвитку інтелігентності та її прищеплення студентам як майбутнім фахівцям та лідерам передбачає чітке встановлення вимог до професіоналізму та особистісних рис і якостей кожного з них з урахуванням його індивідуальності. Не менш важливо розвинути у студентів лідерську здатність аналізувати конкретні проблемні ситуації, виробляти та реалізовувати адекватні цим ситуаціям ефективні управлінські рішення. Невід'ємною складовою цих рішень повинні бути також ефективні та адекватні впливи на виконавців, на характер їхньої діяльності та поведінки.

Ефективність цих впливів значною мірою визначається ступенем розвитку інтелігентності відповідного керівника-лідера. Перш за все йдеться про його комунікативну культуру та ціннісне сприйняття ним своїх взаємовідносин з людьми, а також можливості його лідерського потенціалу для реалізації завдань і досягнення цілей при інтелігентному за формою здійсненні впливу. Вплив інтелігенції на інших людей взагалі є складним та багатоаспектним. Звичайно одним з його активних проявів виступає лідерство інтелігентів. Не випадково генеральний секретар НАТО Марк Рютте впевнений, що справжнє лідерство вимагає уміння слухати і розуміти різні точки зору. А це уміння також постає яскравим проявом інтелігентності лідера та передумовою ефективності його дій.

Разом з розглянутим характером безпосереднього впливу інтелігента-лідера на своїх прихильників і послідовників,

на своє оточення взагалі істотну роль у забезпеченні ефективної діяльності та розвитку організації відіграє також і опосередкований вплив його інтелігентності. Він полягає в атмосфері духовності й доброзичливості, в тому внеску, який інтелігент — фахівець і лідер здійснює і спрямовує на розвиток соціокультурного простору організації. Під його впливом відбувається формування і розвиток корпоративної культури. Вкрай важливим постає ціннісне сприйняття людьми своєї приналежності до даної організації та своєї професійної діяльності.

Оскільки у формуванні й розвитку інтелігентності майбутнього фахівця визначальну роль відіграє освіта, це її завдання вимагає дійсно глибокого усвідомлення його важливості кожним представником науково-педагогічного складу. Тому керівництво Інституту соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ» та його кафедр приділяють належну увагу розвитку як професіоналізму, так і загальної та професійної культури викладачів. Це позитивно позначається на підвищенні їхнього авторитету серед колег і студентів, посилює прагнення студентів наслідувати приклад своїх поважних наставників. Йдеться не тільки про їхній професіоналізм, а й про розвиток духовності й культури студентів, їхні естетичні смаки та ідеали. Адже не випадково М. Бердяєв стверджував, що не в політиці і не в економіці, а в культурі досягаються цілі суспільства.

Необхідно розуміти, що освіта виступає основою розвитку культури, а не самою культурою. Її сенс, цілі і роль в процесах індивідуального і суспільного розвитку істотно відрізняються. Освіта являє собою своєрідне підґрунтя, на якому вибудовується культура. З цих положень випливає, що освіта, а отже і вища школа не можуть автоматично сформувати інтелігента. Завдання ж з забезпечення належного рівня інтелігентності випускників, тим більше справжніх лідерів та представників національної еліти може бути успішно виконане лише

за умови цілеспрямованого використання додаткових ресурсів — інтелектуальних, організаційних, часових, інформаційних тощо. Воно вимагає також додаткових зусиль, часу, доброзичливості й терпіння кожного викладача, вимагає його розвинутої культури та інтелігентності.

Гвою специфікою відрізняється цільова підготовка еліти і лідерів як справжніх інтелігентів в умовах технічного університету. Аналізуючи взаємозв'язки між розвитком техніки і технології, з одного боку, та їх кадрового забезпечення Є. Сокол та О. Пономарьов підкреслюють, що, «суспільна місія вищої школи має чітко полягати у забезпеченні випереджаючого розвитку університетської освіти в порівнянні з розвитком економіки. Адже тільки у такому випадку виникає реальна можливість забезпечити дійсну цілісність і системний характер науково-технічного і соціального прогресу, послідовне його здійснення» [5, с. 9]. Вчені доходять висновку, що сьогодні індустрія досягла рівня 4.0, в той час як найкращі університети ще перебувають на рівні 3.0, а то і 2.0. Уявляється очевидним, що це особливо гальмує соціальний прогрес.

Оскільки визначальною умовою успішного формування інтелігентності випускника вищої школи виступає особистість педагога і його інтелігентність, розглянемо її структуру. Перш за все інтелігентність педагога передбачає його високу професійну компетентність і високу педагогічну майстерність, чіткі моральнісні принципи і переконання, багатий духовний світ, загальну і професійну культуру і витончений естетичний смак та ідеали. Цілісна єдність цих рис і якостей повинна поєднуватися з вимогливістю і доброзичливим ставленням до студентів, з повагою і визнанням їхнього права на свою думку.

Сьогодні інтелігентність має розглядатися і через призму патріотизму й захисту нашої країни, її незалежності й територіальної цілісності. Водночас освіта має планувати й вести підготовку інтелігентів як фахівців з відновлення зруйно-

ваного ворогом національного багатства. Ми не можемо повернути тих, хто ціною свого життя боронив країну, забезпечував можливість життя й діяльності людей, в тому числі функціонування освіти. Але ми можемо і повинні пам'ятати полеглих героїв і забезпечувати підготовку справжніх патріотів та інтелігентів, гідних їхньої пам'яті.

Література

1. *Бабаєв В. М., Корженко В. В.* Гуманітарна складова освіти випускника вищої школи в сучасному «Суспільстві інтелекту» // *Лідер. Еліта. Суспільство.* 2021. № 1. С. 5–19.
2. *Кіпенський А. В., Пономарьов О. С.* Розвиток інтелігентності майбутніх фахівців як завдання педагогіки ХХІ століття // *Педагогіка ХХІ століття: сучасний стан та тенденції розвитку* : кол.

моногр. : у 2 ч. Ч. 1. Львів ; Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 195–224.

3. *Кіпенський А. В., Пономарьов О. С.* Прищеплення якостей інтелігентності лідерам і гуманітарно-технічній еліті // *Цільова підготовка лідерів і гуманітарно-технічної еліти. З досвіду роботи факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ»* : моногр. Харків : Мадрид, 2021. С. 149–159.

4. *Кремень В. Г.* Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції // *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2008. № 2. С. 3–11.

5. *Сокол Є. І., Пономарьов О. С.* Цільова підготовка еліти і лідерів в умовах технічного університету // *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2021. № 4. С. 3–14.

6. *Філософський словник соціальних термінів.* Харків : Корвін, 2002. 672 с.

17.11.2024

Відомості про авторів:

Кіпенський Андрій Володимирович — доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, директор ННІ соціально-гуманітарних технологій; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; e-mail: kavkpi@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4261-1742>

Пономарьов Олександр Семенович — кандидат технічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; e-mail: palex37@ukr.net; ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4698-2620>